

*View Over the Balkan Peninsula
Поглед над Балканите*

ЛЕКЦИОННИЯТ КУРС ПО „ПОТЕСТАРНО-ПОЛИТИЧЕСКА ЕТНОЛОГИЯ“ – ПЕРСПЕКТИВИ И ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА

Петя Василева-Груева

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Резюме. Статията представя на аудиторията структурата и тематичния обхват на лекционния курс по „Потестарно-политическа етнология“. Курсът има за цел да запознае студентите от специалност „Етнология“ с възникването, развитието и предмета на субдисциплината политическа антропология. Обособени са три тематични панела, представящи не само историческото и теоретичното развитие на научното направление, но е обърнато и внимание на перспективите и предизвикателствата както пред лекционния курс, така и пред самото научно направление.

Keywords: potestas-political ethnology; ethnology; lecture course

Когато преди няколко години постъпих като главен асистент в катедра „Етнология“, доцент Тепавичаров, с присъщата си щедрост и доброжелателност, ми предаде своя лекционен курс по „Потестарно-политическа етнология“, явно откривайки в мое лице съмишленик и последовател¹). Всеки колега в началото на своята академична кариера знае какво вълнение и предизвикателство носи подобна отговорност, съчетана с желанието за затвърждаване на вече постигнатото и възможностите за прибавянето на собствен почерк и надграждане на добрите практики в разработването на всяка една лекционна материя. Затова смятам за необходимо да запозная аудиторията с процеса на създаване на лекционния курс, тематичната му ориентация и структуриране. Заедно с това се обръща внимание и на възможните предизвикателства и перспективи за развитие, стоящи пред него, но най-вече и пред самата научна субдисциплина, чийто профил представя, а именно политическата антропология.

Подобна тема на настоящата статия се налага и поради факта, че това научно течение в общата антропология е малко познато у нас – както от академичната общност, така и от по-широката аудитория, и поради тази причина често се наблюдават неразбиране и спекулации относно неговия

предмет и изследователски потенциал. От друга страна, хуманитарните науки през последните десетилетия изключително много разшириха научните си полета и осъвремениха своите обекти на научен анализ, че това доведе до предефиниране на техния профил и обогатяване на методологията им. Само един бегъл поглед на публикуваните трудове и материали от близките години показва, че няма теми табу или такива, които трябва да бъдат поставени в границите само на социологията, политологията, философията, антропологията или респективно етнологията. И въпреки че не може да се говори за чисти форми, всяка дисциплина се стреми да погледне от специфичен ъгъл предмета на своето научно дирене и да придаде собствен почерк на изследването чрез методологическия си инструментариум. А това наистина представлява предизвикателство при разработването на тематичен кръг от лекции, чиято цел е да представи пред студентите малко позната субдисциплина.

Курсът съществува още от самото начало на създаването на специалност „Етнология“ (1995 г.) и в първите няколко години предметът му е тясно фокусиран върху определен аспект от изследванията на политическите системи, практики и взаимоотношения на общностите, квалифицирани от науката като родово-племенни обединения, екологични, доиндустриални или примитивни общества или такива, в които няма ясно обособена държавна организация (stateless societies). Естественото академично развитие на специалността води до необходимостта от преформулиране и разширяване на материала, включен в лекционния курс. Перспективата също се променя и изисква необходимостта тематично да се обхванат политическите системи и взаимоотношения на съвременните общества.

Своето наименование курсът получава като реверанс към съветската етнологка традиция, към която принадлежи българската наука, и към емблематичния труд на Л. Е. Куббель „Очерки потестарно-политической этнографии“ (Москва, 1988). Предполагам, че аналогията не е случайна. Това пионерско изследване, появило се непосредствено преди масовото разпадане на комунистическия режим в СССР и страните от Източния блок, е едно от първите, което поставя мост между съветската етнография и критикуваната дотогава т.нар. буржоазна западна антропология. Разбира се, не без уговорката, че въпреки еднакия предмет на изследване, а именно обществата и техните системи за управление, е необходимо да се направи ясно разграничаване от методологическа и идеологическа гледна точка.

Ценността на посочения труд всъщност е и в идеята терминологично да се подходи диференцирано към различните структури на управление и властови системи в институции като семейство, род и поселищни

общности, където няма политическа организация, но действат ясни правила и норми на взаимодействие и контрол. Тези взаимоотношения се обозначават като потестарни (от лат. дума *potestas* – власт)²⁾, за сметка на политическите структури и институции в племенните и държавните образувания от различно естество (Kubbel, 1988: 23 – 40; Teravicharov, 2000: 28 – 29). По мое мнение налагането на подобно разграничаване във формите на управление и контрол води до по-ясно прецизиране на предмета и обектите на антропологичното проучване, което безспорно е по-релевантно за съвременните изследователи предвид динамичното развитие на модерния и постмодерния свят, където термини като власт, влияние, лидерство, харизма и авторитет се нуждаят от предефиниране и придобиват ново звучене и употреба.

Въпреки че приема наименованието си по съветски образец, лекционният курс представя пред студентите развитието на западната субдисциплина политическа антропология и следва нейното историческо възникване, предмет на изследване, методи, школи и терминология. Затова и темите, които се разглеждат, концептуално могат да бъдат разделени в три панела.

Идеята на първия от тях е да представи зараждането на интереса към политическите явления и процеси, като аспект от културата и развитието на общностите, и желанието на учените хуманитаристи да ги обяснят с наличния за времето си етнографски материал, аналитичен потенциал и разработена методология. Качественото и количественото натрупване на изследвания, представящи различните проявления на човешките системи за управление и контрол, позволява политическата тематика в антропологията да се разглежда като отделна субдисциплина. В нейните рамки се обособяват школи и течения, които, от една страна, са подчинени на общото аналитично развитие на антроположката наука (напр. американските неоеволюционисти, френските неомарксисти и др.), но от друга страна, следват свои собствени пътища за научен синтез (напр. Манчестърската школа на Макс Глакман).

Следващият панел от лекции е подчинен на идеята да се представи предметът на субдисциплината, като се обхванат възможно най-голям брой негови аспекти. Те са обобщени в четири големи подтеми, изведени по примера на Жорж Баландие. Първата от тях е темата за *сакрализацията на властта* и взаимовръзката ѝ с митологичните и религиозните вярвания на родово-племенните общества. Разгледани са природата на властовите взаимоотношения, статусът, равенството и неравенството, като стремежът е насочен да се открие откъде произтича властта и преди всичко откъде идва нейната легитимация. Обръща се внимание на различни мито-ритуални комплекси, на култа към предците, тотемизма и

персоналната сакрализация на овластения персонаж чрез механизма на табуирането и магията.

Втората подтема представя релацията *родство – власт* и системите за контрол, базирани върху определени социални норми и правила в семейно-родовите групи. Още първите учени структуралисти забелязват, че при повечето примитивни и безписмени общества властовите (т.е. потестарните) и социалните отношения между индивидите се регулират въз основа на родството. Това се осъществява посредством формиране на фиксирани модели на поведение за всеки признат вид роднинска връзка. Поради съществуването на голям брой роднини от различен вид се открояват системи на квалификации (т.е. изработена е роднинска терминология), посредством която роднините от логически обособените различни видове се квалифицират в ограничен брой видове (Brown, 1997; Lévi-Strauss, 1995). Чрез родствената система се фиксират правила, регулиращи поведението на свързаните помежду си лица. За да се разяснят тези потестарни релации, в лекциите е обърнато внимание на властовите взаимоотношения, произтичащи от кръвното родство, от брачните съюзи и от родословието.

Третата подтема разглежда развитието на властовите взаимодействия по посока на *полово-възрастовата стратификация*. В традиционните общества възрастта и полът притежават силен потестарен заряд. Антропологичната литература изобилства от множество примери, където тези връзки са обстойно разгледани и анализирани. Затова чрез избрани примери в лекциите се отговоря на въпроса защо многото или множеството (като количество натрупани години, усвоено време и опит) е важен акумулиращ авторитета компонент и по какъв начин възрастните индивиди пазят, регулират и предават знанието за правилата на колективното съществуване. (например т.нар. *age set system* на Бернардо Бернарди). От друга страна, джендър отношенията също са самостоятелно поле в общата антропология, но в родово-племенните и традиционните общества полът е не само социална, но и потестарна категория, чрез която стриктно се детерминират връзките на власт, контрол и подчинение между индивидите.

В четвъртата подтема се разглеждат и търсят механизмите, които движат политическото развитие на дадена общност или общество, и стремежът им към създаване на политически структури и институции, които водят до конструирането на държавни образувания, в които зависимост от своите характеристики са представени като традиционни или модерни (Balandier, 2000: 156 – 232). Конституирането на държавата, държавността, държавните институции и произтичащите от това управление, ред и налагане на нормативна и законова база също са част от предмета на

политическата антропология, но тук фокусът е насочен не толкова към идеологическото им организиране и политическо функциониране, а към социалната, културната и менталната трансформация на общностите и на обществата в тях. Това е и причината да се разгледат идеите и произведения на учени, между които не може да бъде представена връзка, като например типове господство на Макс Вебер или концепцията на Виктор Търнър за взаимодействието между ритуалните процеси и социалните конфликти (лиминалност и *communitas*). Но и двамата дават своя принос при представянето на реда като важна част от политическото конструиране и основополагащ инструмент, чрез който всяко общество, общност или група осигурява или налага своето управление и развитие. Проследяването на разнообразни тези е и важен ключ за разбирането на политическото като понятие, процес и предмет за антропологичен анализ.

Темите, които попадат в третия панел от лекционния курс, са избрани заради своя дискуссионен потенциал и характер, а техният подбор най-ясно представя предизвикателствата и очертава перспективите пред дисциплината. Несъмнено развитието на обществата в ерата на информационните технологии и глобализацията усложнява неимоверно работата на учените хуманитаристи. Както бе отбелязано, тяхното научно поле непрекъснато се променя, преструктурира, обременява или стеснява, че това прави всяка хипотеза работна, а всеки теоретичен анализ е въпрос на гледна точка и предмет на различно мнение и интерпретация. В постмодерния свят трудно могат да се изведат школи, отстояващи едно или друго теоретично направление, да се представи единен модел за политическо и обществено развитие (обществата в преход и провалът на транзитолозите например) или да се посочи политическо противопоставяне, което идеологически да раздели науката и нейната методология.

Понятия като „национализъм“, „етничност“ или „политики на идентичност“, и най-вече причините за тяхното конструиране, функциониране и определяне на техните агенти (*anthropology of policy making*), са едни от съвременните теми на политическата антропология, очертаващи нейното развитие в перспектива. Но именно тук науката изпитва най-голям теоретичен дефицит и трудност при прилагането на изработените теоретични модели към реалното състояние и потребности на променящите се общества (например идеите за изграждането на европейска наднационална идентичност и възходът на националистическите и популистките политически движения). Динамиката на постмодернизма поставя все по-големи предизвикателства пред днешните антрополози, но това е и възможност тяхното научно дирене да е все по-гъвкаво, дискусийно и ориентирано към потребностите на съвременния човек, който иска да опознае себе си и света, в който живее. Затова и тематичният подбор на

лекционния курс има стремеж едновременно да запознае студентите със зараждането и обособяването на субдисциплината в миналото и същевременно да представи нейното евентуално развитие в бъдеще.

Като част от голямото семейство на хуманитарните науки, и тази научна субдисциплина се опитва да изгради свой собствен профил, но и в същото време се опира на постиженията, теоретичните постановки и методология на останалите научни течения. Това е и причината при оформянето на лекциите да се срещат имена и трудове на учени, които не биха квалифицирали себе си като политически антрополози, но без техните идеи, подход към изследваните обекти и научни приноси не е възможно да се представят формирането, развитието и профилът на субдисциплината.

Като такъв пример може да се посочи емблематичният за еволюционистката антропологична школа труд на американеца Х. Л. Морган „Първобитното общество“, публикуван още през 1877 г. Ценността на изследователския му подход се дължи на детайлното и изключително професионално описание на политическите структури на северноамериканското индианско племе ирокези, представяйки ги в грацията от родо-во-племенно обединение към фратрии и конфедерации. Тезите на еволюционистката теория за възходящото линейно развитие на обществата отдавна са разкритикувани от антропологичната наука, но Морган е един от първите, който поставя рода като основна единица на общественото устройство, върху която е организирана индианската общност (Morgan, 1945). Според него всички форми на управление се свеждат към два основни плана – първият по време се основава върху личността и личните взаимоотношения и може да бъде наречен общество или социална организация (societies); вторият план се основава върху територията и частната собственост и може да бъде наречен държава или политическа организация (civitas). Твърдения, които занапред ще бъдат ползвани и развивани от бащите на съвременната политическа антропология.

Друг представител на еволюционисткото направление с основополагащ принос за разбиране на сакралните устои на властта и легитимиращата връзка на владетелите с природния и свръхестествен порядък при развитието на общностите е Джеймс Фрейзър. Неговите енциклопедични трудове от началото на XX век предоставят богат етнографски материал, при който ясно се открояват представите на доиндустриалните общества, че техните управляващи т.нар. суверени са подобия или посредници на боговете и поради тази причина са носители на част от тяхната божествена аура (Frazer, 1984). Поведението им, авторитетът, който имат, и техните властови атрибути ясно визират свързаността им, най-общо казано, с различните форми на свръхестественото, а от там и идеята, че властта

е свещен прерогатив, а управлението, реализирано чрез нея – неприкосновено и легитимно.

Краткото представяне на двама от пионерите на антроположката наука кореспондира с идеята, че още от зората на това хуманитарно направление формите на власт и политическо, или потестарно, управление влизат в ползването на изследователите и са важен компонент при изучаването на човешките общности и култури. Като конкретен период за възникването на това специализирано поле в общата антропология официално се представят 30-те и 40-те години на XX в. Именно през 1940 г. от печат излиза обширното изследване на Ед. Ев. Причард за африканското племе нуер (ситуирано в централните и южните области на днешен Судан), като акцентът в книгата е поставен основно върху спецификите на неговата политическа система и сегментарна структура (Evans-Pritchard, 1940).

През същата година под негова редакция, заедно с М. Фортис – друг изтъкнат представител на британската социална антропология, излиза сборник, озаглавен „Африкански политически системи“, включващ автори с осем отделни изследвания на различни племена от Африка, а фокусът отново е поставен върху спецификата на техните системи на управление. Разбира се, това не е единственият труд, в който се засягат и анализират политическите организации на доиндустриалните племена и общности, но безспорно е първият, в който целенасочено е изведен предметът на формиращо се ново течение в общата антропология, направен е обобщен сравнителен анализ и са въведени понятия, които са ключови за по-нататъшното разбиране на политическите системи и институции. Но най-ценното е, че са очертани техните структурно-функционални характеристики и взаимодействия чрез доминиращия по това време метод на структурния и функционалния анализ в британската социална антропология (Evans-Pritchard & Fortes, 1940; Tepavicharov, 2000: 15 – 18). Моделът вече е зададен и през следващите години всеки изследовател, малко или много, ще се опира на него, ще го надгражда или критикува, допринасяйки за автономизирането на политическата антропология и нейното бързо развитие в следвоенния период.

Разпадът на колониалната система и последвалите я локални военни конфликти, световното идеологическо противопоставяне и форсираната индустриализация от втората половина на XX в. разширяват фокуса на политическите изследвания. Традиционните общества и техните структури на управление все още са обект на проучване, но неизменно се отразяват комплексните връзки и взаимодействието им с променящите се политически и икономически условия в световен мащаб (Redfield, 1941; Bourdieu, 1972; Harzfeld, 1992). Нещо повече, все по-голям брой изследователи обръщат поглед към развитието на собствените си общества и вза-

имоотношението на индивидите в тях с властовите авторитети, каквито са управленските институции в локален и национален мащаб, формите на политическо представителство и провокираните социални и политически неразбирателства между управляващи и управлявани (Boissevian & Friedl, 1975).

От взаимодействието на човека с политическото, като институт, система и практика, се ражда специфичен културен и мисловен модел на отношение и ориентации, определен от Г. Алмонд и С. Верба като политическа култура (Almond & Verba, 1963). Нейното анализиране и характеризиране се превръща във важна предпоставка за разбирането на процесите, протичащи в съвременните общества. От една страна, това се дължи на факта, че акцентът е поставен върху това не какво става в политиката, а какво членовете на обществото мислят за нея. От друга страна, при характеризирането на политическата култура се обръща внимание на политическите традиции в изследваната страна (историческата памет), отношението към обществените институции и властта, очакванията и изискванията на гражданите към управляващите и поставените посредством политическата идеология (и тип държавно управление) цели, формалните и неформалните правила и практики на политическо взаимодействие, политическите предразсъдъци, стереотипи и пр. (Almond & Verba, 1963: 23 – 73). Въпреки че е направен опит за създаването на теоретичен модел какво или кое е политическа култура и по какъв начин, т.е. чрез каква емпирия, са направени изводите, е дискуссионна тема, която винаги поставя под съмнение представените резултати, но в същото време е и плодотворно поле за анализ и самоанализ на съвременните общества.

Още от средата на миналия век се е наложило научното мнение, че демокрацията, като обществено и политическо устройство, е най-релевантната форма и най-висша ценност на всяко държавно управление. Стремехът към достигането на демократичен правов ред и институции, които да го налагат и съблюдават, е адмириран като възможно най-правилния път за развитие на държавността. И независимо от декларирането за следването му множество „нови“ демокрации (а и някои не чак толкова нови), заявили се през последния близо половин век, изпитват трудности или показват неспособност да установят желания модел, или го запълват с форми и структури, които стоят далеч от утвърдените представи за демократичност. Търсенето на отговор „защо това е така“ е едно от големите предизвикателства не само пред политическата антропология, но и пред хуманитарните науки въобще. Анализирането на политическата култура на дадено общество – било тя патриархална, поданическа, и/или участническа, т.е. гражданска (според типологията и характеристиките

на Алмонд и Верба), е една от възможностите предходният въпрос да получи задоволителен отговор. Именно поради заложените в нея отношения, ориентации и нагласи към политическия процес, които оформят и поддържат чувството за национална идентичност, гражданска компетентност (има се предвид форми на участие в политическото взаимодействие управляващи – управлявани) и съгласие с неизбежните социални и културни трансформации, съпътстващи всяко развиващо се общество.

И ако трябва да се направи преход от високата теория към реалността, „българският случай“ след 1989 г. е добър пример за дискусия със студентите на тема „каква е нашата политическа култура“ и „що е то демокрация и има ли тя почва у нас“. Отвъд шеговития тон, политическата и обществена ситуация в страната показва ясни индикации, че преходът, който трябваше да бъде направен от разграждането на една политическа система (в нашия случай комунистическа и тоталитарна от съветски тип) към развитието на демократични институции, многопартийност и пазарна икономика, се осъществява не по предписания от транзитоложката литература начин. Това, разбира се, отваря нов кръг от проблеми и въпроси, на които хуманитарните науки трябва да отговорят. И ако демократичният дефицит на институционално ниво може да бъде преодолян чрез създаването на множество политически субекти, разделението на властите, актуализиране на нормативната база и разпределяне на функциите за контрол и съблюдаване на правилата, то в социален и обществен план чувството за неудовлетвореност към демократичните процеси остава непроменено вече десетилетия наред.

Обществата в преход страдат. Най-общо казано, те са недоволни от компетенциите на своите управляващи независимо от техния цвят, политическа принадлежност и възможност за смяна чрез регулярни избори, от икономическия и социален климат в държавата, от (не)прилагането на законите и правилата, от неадекватното функциониране на институциите и пр. Генерираното недоверие е толкова голямо, че компрометира представите за демокрацията въобще, като адекватен модел на управление. Обществата в преход вече показват умора, защото краят на преходния период не се вижда и въпреки множеството реформи ситуацията в сферите на публичния и частния живот не се подобрява. Преходът все повече изглежда не като движение, а като състояние, и започва да се заменя от все повече съвременни анализатори с понятието посткомунизъм. Замяната е направена сякаш за да подскаже, че историческото, идеологическото и културното минало и менталитет на управляващите елити, на държавните структури и на хората въобще рефлектират върху демократичния процес и започват да се възприемат като спънка за неговото развитие. Посткомунистическите общества се борят с повсеместната корупция, която

ги разяжда, с все по-голямата социална диференциация и нарастващия популизъм в действията на своите политици. Те са според определението на Кристиан Джордано общества с недоверие в публичните институции, отчуждени от своята държава поради продължителната невъзможност на институциите в нея да изпълняват своите задължения и да подпомагат нормалното им развитие (Giordano, 2006: 186 – 216) Това неизменно води до разпадане на публичната сфера, мултиплицирането на още повече незаконни практики, свързани с клиентелизма, корупцията и организираната престъпност, и може би най-важното – невъзможността да се изгради гражданско общество, което чрез своите действия и поведение да бъде коректив на управляващите.

През последните години се появило обилно количество изследвания, които показват генезиса на новите политически елити (Szelenyi, 1995), процесите на разграждане на държавната собственост, нарушенията при трансформирането ѝ в частен капитал (Chalkov et al., 2008; Stanchev et al., 2004) и съпътстващите я корупционни практики (Sugarev et al., 2016). Те представят ясно характеристиките и недостатъците на посткомунизма, но изпитват трудност да прогнозират какво ще бъде неговото развитие в бъдеще или как може да бъде преодоляно това състояние. И ако някои учени, като истински съвременни мъдреци, заявяват, че по-важен е опитът, натрупан при преминаването през зоната на преход (Buden, 2016: 15), то няма как да не си задаваме въпроса не кога, а как ще свърши преходът и в каква социална и политическа реалност ще живеем тогава, ако демокрацията вече е изпразнено от съдържание понятие. Отново тема за дискусия и размисъл.

Това, което се случва в страните, обременени с „тежкото наследство на тоталитаризма“, има нужда да бъде определено, осмислено, изговорено и анализирано с всички наличен методологически инструментариум на съвременната хуманитаристика и в частност – политическата антропология. Първо, защото пряко касае индивидуалното (физическо, културно и ментално) развитие на всеки един техен гражданин. И второ – някак е трудно да се представи, че цял един държавен организъм може да функционира като „посткомунистическа мафиотска държава“, или казано по друг начин – като организиран престъпен „надземен свят“ по примера на Унгария, описан от Балинт Мадяр, където за Кръстник е титулуван лидерът на управляващата партия и дългогодишен министър-председател на страна членка на Европейския съюз (Madyar, 2016, 87 – 92). Подобно изследване лесно може да се причисли към избуялата напоследък политико-криминална и популярна публицистика, ако аналозиите със случващото се в съвременна България не са толкова очевидни и където т.нар. „задкулисие“ все повече се представя като реален политически субект и

фактор при реализирането на политическото и икономическото управление на страната. Какво се визира под „задкулисие“, също е предмет на актуален научен дебат, но усещането, че всичко се случва без необходимата публичност, при закрити врата, без възможността гражданствеността (най-общо казано) да изрази своята позиция, е ясна индикация, че е налице някакъв политически и управленски дефицит.

Друг важен съвременен тематичен кръг от проблеми, все още не загубил своята дискуссионност, са теоретичните разработки върху етничността, нациите и национализмите. След Втората световна война те отбелязват разцвет не само поради своята актуалност, но и заради огромното натрупване на достъпен емпиричен материал от различни части на света (Hobsbawm, 1996; Gelner, 1999; Smith, 2000; Anderson, 1998). Разпадането на комунистическите тоталитарни системи в страните от СССР и Източна Европа даде допълнителен тласък на този род изследвания, но и постави някои теоретични постановки под въпрос, а други представи в съвсем нова светлина (Gosio, 2004; Brubaker, 2004; Habermas, 2004). Разбира се, възможностите на един лекционен курс са крайно ограничени, което предполага основните авторови тези да бъдат схематично разгледани, и ограничава възможността за качествен и количествен анализ³). Акцентът в лекциите е поставен върху политиките на идентичност и по-скоро върху т.нар. „заплашена“ идентичност. Под това определение се визират онези процеси, при които се смята, че идентичността (това, което съм, това, което сме) е изправена пред обстоятелства, изискващи или предполагащи нейната промяна. Те могат да бъдат политически – например, когато една държава поддържа и прилага политика на открита, а понякога и насилствена асимилация спрямо някое или към всички свои национални малцинства⁴). Културни, когато един индивид благодарение общите глобализиращи и мигрантски процеси избира да живее и работи (временно или постоянно) в две или повече държави. Това води до усвояване на различни езици, културни модели и териториални привързаности, които преформулират неговата идентичност и я превръщат в транснационална (Decheva et al., 2008).

Масовият бежански натиск от Азия и Африка, на който са подложени европейските страни през последните години, предизвиква безпрецедентна политическа и хуманитарна криза на Стария континент. Тя поставя на изпитание не само граничните и социалните системи на почти всички държави, но като че ли най-голям проблем се оказва религиозната принадлежност на мигрантите, несъвпадаща с тази на мнозинството европейци. Самото им присъствие върху различните национални територии и населени места масово се възприема от хората като заплаха най-вече за тяхната идентичност. За илюстрация на подобен извод е необходимо да

се направи бегъл преглед на огромното количество медийни публикации и репортажи, където коментарите приключват или с твърдението, че е застрашена националната сигурност, или с прогнозата, че ще бъдем физически наранени, като станем жертва на терористична атака, асимилирани или ислямизирани като народ, а „децата ни ще бъдат накарани да носят бурки“ (цитирам по памет изказване на възрастна жена от България). Какво подбужда подобни страхове? Несигурността в устойчивостта на собствените ни идентификационни белези, зачестилите реални терористични атентати или извисилата глас националистическа и патриотарска реторика на нарастващия брой родни и европейски политици, проявяваща не само загриженост, но и управленски амбиции.

Възходът на националистическите движения и тяхната нарастваща популярност смущават мнозинството европейци. Допреди десетина години Европа се гордееше със своето културно многообразие и стабилност. Въпреки че трудно може да се дефинира политическата структурата на Европейския съюз – федерална, наднационална или някакъв нов вид постнационален модел, той успя да конструира някаква обща европейска идентичност със споделени ценности и ориентации (Abeles, 2004). Марк Абелес я определя като транзакционална идентичност (*transactional identity*), която се стреми не да унифицира националните идентичности на европейците, а да ги хармонизира чрез приемането на съществуващите различия и установяването на компромис. Европа, респективно европейските ценности, не трябва да се възприема като продукт, а като процес на някакво общо взаимодействие, базирано на волята за постигане на всеобщ просперитет, мирно развитие и свободно себеизразяване. Съюзът (и политиките, които защитава) не изпитва необходимост да променя идентичностите на хората, а има желанието да представи нова перспектива за техните собствени традиции (Abeles, 2004: 25).

Сега проповядваните идеи на тази „виртуална общност“ изглеждат застрашени. Европейските държави изграждат физически стени по своите граници, Великобритания е на път да напусне Съюза, а в политическата реторика упорито се употребява изразът „Европа на две скорости“. Националистическите партии от маргинални движения се превръщат в парламентарно представени политически субекти с все по-силно влияние и твърда позиция срещу всичко и всички, застрашаващи националния суверенитет и интереси на собствените им държави. Следователно съдбата на ЕС – и като политическа система, и като ценностни ориентации, предизвиква все повече въпросителни и се превръща в предмет на нестихващи дискусии. А това поставя все по-нови научни предизвикателства пред съвременната хуманитаристика и пред политическата антропология в частност.

NOTES/ ЕЛЕЖКИ

1. Персоналното споменаване на доц. Тепавичаров по никакъв начин не омаловажава и благодарността ми към останалите колеги от катедра „Етнология“, които още от самото начало ме приеха като равноправен член на техния колектив.
2. Виж Куббелъ, Л. Очерки потестарно-политической етнографии. М., 1988, 23 – 40; Тепавичаров, В. Потестарната култура в родово-племенните общества, С., 2000, 28 – 29.
3. Подобни изследвания непрекъснато се появяват и са задоволителен начин студентите да се запознаят с всички значими автори, теории и школи. Например Ж. Госийо, Ана Кръстева, М. Груев и др.
4. Тук терминът „национално малцинство“ е използван според определението, дадено от Брубейкър. Виж по-подробно – Национализъмът в нови рамки. С., 2004.

REFERENCES/ЛИТЕРАТУРА

- Anderson, B. (1998). *Vaobrazenite obshtnosti*. Sofia: Kritika i humanizam [Андерсън, Б. (1998). *Въобразените общности*. София: Критика и хуманизъм].
- Balandier, G. (2000). *Politicheska antropologia*. Sofia: Izd. Zhenifer Hiks [Баландие, Ж. (2000). *Политическа антропология*. София: Женифер Хикс].
- Brubaker, R. (2004). *Natsionalizmat v novi ramki. Natsionalnata obshtnost i natsionalniyat vapros v Nova Evropa*. Sofia: Kritika i humanizam [Брубейкър, Р. (2004). *Национализъмът в нови рамки. Националната общност и националният въпрос в Нова Европа*. София: Критика и хуманизъм].
- Buden, B. (2016). *Zona na prehoda. Za kraya na postkomunizma*. Sofia: Kritika i Humanizam [Буден, Б. (2016). *Зона на прехода. За края на посткомунизма*. София: Критика и хуманизъм].
- Weber, M. (1992). *Sociology of Lordship Sociology of Religion*. Sofia: University Press [Вебер, М. (1992). *Социология на господството. Социология на религията*. София: Св. Климент Охридски].
- Gellner, E. (1999). *Nations and nationalism*. Sofia: University Press [Гелнър, Е. (1999). *Нации и национализъм*. София: Св. Климент Охридски].
- Gossello, Jean-Fr. (2004). *Power and Ethnos in the Balkans*. Sofia: Lik. [Госийо, Жан-Фр. (2004). *Власт и етнос на Балканите*. София: Лик].
- Dinamika na natsionalnata identichnost i transnatsionalnate identichnosti v protsesa na evropeyska integratsia. Sbornik s dokladi ot mezhdunarodna konferentsia 7 – 9 yuni 2007*. (2008). Sast.: M.

- Dacheva, Sofia: Paradigma, 381 – 405 [Динамика на националната идентичност и транснационалните идентичности в процеса на европейска интеграция. Сборник с доклади от международна конференция 7 – 9 юни 2007. (2008). Съст.: М. Дачева, София: Парадигма, 381 – 405].
- Giordano, K. (2006). *Power, mistrust and inheritance. Skeptic anthropology*. Sofia: Polis. [Джордано, К. (2006). *Власт, недоверие и наследство. Скептична антропология*. София: Полис].
- Karklins, R. (2008). *Sistemata me nakara da go naprayva. Koruptsiyata v postkomunisticheskite obshtestva*. Sofia: Fondatsia “Konrad Adenauer” [Карклинс, Р. (2008). *Системата ме накара да го направя. Корупцията в посткомунистическите общества*. София: Фондация „Конрад Аденауер“].
- Levy-Strauss, K. (1995). *Structural anthropology II*. Sofia: Hristo Botev [Леви-Строс, К. (1995). *Структурална антропология II*. София: Христо Ботев].
- Madyar, B. (2016). *Postkomunisticheskata mafiotiska darzhava: Sluchayat Ungaria*. Sofia: Iztok-Zapad [Мадяр, Б. (2016). *Посткомунистическата мафиотска държава: Случаят Унгария*. София: Изток-Запад].
- Morgan, H.L. (1946). *Parvobitното obshtestvo*. Sofia: Balgarski pisatel [Морган, Х.Л. (1946). *Първобитното общество*. София: Български писател].
- Naydenov, N. (2000). *Publika i politika. Vavedenie v politicheskata antropologia na modernostta*. Sofia: University Press [Найденов, Н. (2000). *Публика и политика. Въведение в политическата антропология на модерността*. София: Св. Климент Охридски].
- Popar, K. (1993). *Otvorenoto obshtestvo i negovite vragove*. Tom parvi. Sofia: Otvoreno obshtestvo [Попър, К. (1993). *Отвореното общество и неговите врагове*. Том първи. София: Отворено общество].
- Radcliffe-Brown, A. R. (1997). *Struktura i funktsia v primitivното obshtestvo*. Sofia: LIK. [Радклиф-Браун, А. Р. (1997). *Структура и функция в примитивното общество*. София: ЛИК].
- Sartori, G. (1992). *Theory of Democracy*, Book 1. Sofia: Center for the Study of Democracy [Сартори, Дж. (1992). *Теория на демокрацията*, Книга 1. София: Център за изследване на демокрацията].
- Smith, A. (2000). *National Identity*. Sofia: Kraliza Mab [Смит, А. (2000). *Националната идентичност*. София: Кралица МаБ].
- Stanchev, Kr. (2004). *Political Economy of Decentralization in Bulgaria*. – In: A. Hristova, Vl. Stanchev and others (eds.). *Anatomy*

- of transition. Economic Policy of Bulgaria from 1989 to 2004.* Sofia: Siela [Станчев, Кр. (2004). Политическа икономия на раздържавяването в България. – В: *Анатомия на прехода. Стопанска политика на България от 1989 до 2004.* Съст.: А. Христова, Вл. Станчев и др. София: Сиела].
- Sugarev, E., Hristov, Hr. & Buckov, P. (2016). *Corruption Bulgaria. History of Bulgarian Corruption in the Years of Transition to Democracy. 1989 – 1997. Volume 1.* Sofia: Libertaire. [Сугарев, Е., Христов, Хр. & Бучков, П. (2016). *Корупционната България. История на българската корупция в годините на преход към демокрация. 1989 – 1997. Том 1.* София: Либертариум].
- Teravicharov, V. (2001). *Potestarnata kultura v rodovo-plemennite obshtestva.* Sofia: Svyat. Nauka [Тепавичаров, В. (2001). *Потестарната култура в родо-племенните общества.* София: Свят. Наука].
- Teravicharov, V. (1999). Zarazhdane na politicheskata etnologia/ antropologia. *Istoricheskio badeshte*, kn. 1 – 2, 133 – 141 [Тепавичаров, В. (1999). Зараждане на политическата етнология/антропология. *Историческо бъдеще*, kn. 1 – 2, 133 – 141].
- Teravicharov, V. (2000). Politicheskata etnologia/antropologia prez 50-te i 60-te godini na HH vek. *Minalo*, kn. 4, 75 – 87 [Тепавичаров, В. (2000). Политическата етнология/антропология през 50-те и 60-те години на XX век. *Минало*, kn. 4, 75 – 87].
- Turner, V. (1999). Ritualniyat protses. Struktura i antistruktura. Sofia: Lik [Търнър, В. (1999). *Ритуалният процес. Структура и антиструктура.* София: Лик].
- Frazer, J. (1984). *The Golden Bough.* Sofia: Otechestven Front [Фрейзър, Дж. (1984). *Златната клонка.* София: Отечествен фронт].
- Habermas, J. (1995). *Structural Transformation of the Public Sphere.* Sofia: University press [Хабермас, Ю. (1995). *Структурни изменения на публичността.* София: Св. Климент Охридски].
- Hobsbaum, E. (1996). *Hobsbaum E. Nations and Nationalism since 1780.* Sofia: Obsidian [Хобсбаум, Е. (1996). *Нации и национализъм от 1780 до днес.* София: Обсидиан].
- Chalakov I. & others. (2008). *Transition networks. What actually happened in Bulgaria after 1989.* Sofia: East-West [Чалъков И. и др. (2008). *Мрежите на прехода. Какво всъщност се случи в България след 1989 г.* София: Изток – Запад].
- Evans-Prichard, E. (1985). *Nuer. Opisaniye politicheskikh insitutov i sposobov zhizneobespecheniya odnogo iz nilskikh narodov.* Moskva [Эванс-Причард, Э. (1985). *Нуэры. Описание политических ин-*

- ститутов и способов жизнеобеспечения одного из нилских народов. Москва]
- Kubbel, L. YE. (1988). *Ocherki potestarno-politicheskoy etnografii*. Moskva [Куббелъ, Л. Е. (1988). *Очерки потестарно-политической этнографии*. Москва].
- Abeles, M. (2004). *Identity and Borders: An Anthropological Approach to EU Institutions*. University of Wisconsin.
- Almond, G. & Verba, S. (1963). *The Civic Culture*. Preston University Press.
- Almond, G. A. (ed.) (1960). *The politics of the Developing areas*. New York.
- Almond, G. A. (1956). *Comparative Political Systems*. *American Political Science Review*. Vol. XVIII, New York.
- Barnard, A. & Spencer, J. (eds.) (1996). *Encyclopedia of Social and Cultural Anthropology*. London and New York, Routledge.
- Boissevain, J. & Friedl, J. (1975). *Beyond the Community: Social Process in Europe*. University of Amsterdam.
- Bourdieu, P. (1972). *Esquisse d'une théorie de la pratique et Trois études d'ethnologie kabyle*. Paris.
- Daynov, E. (1995). *Politics, Reform and Daily Life. Popular attitudes to key issues in the reform in Bulgaria*. Sofia.
- Easton, D. 1959. Political anthropology. In: Siegel, B. (ed.), *Biennial Review of Anthropology*. Stanford University Press.
- Fortes, M. & E. E. Evans-Pritchard (eds.) (1940). *African Political Systems*. The Clarendon Press.
- Fried, M. (1967). *The evolution of political society. An Essay in Political Anthropology*. New York.
- Giatzidis, E. (2002). *An Introduction to Post-Communist Bulgaria: Political Economic and Social Transformation*. Manchester University Press.
- Redfield, R. (1941). *The Folk Culture of Yucatan*. Chicago: University of Chicago Press.
- Herzfeld, M. (1992). *The Social Production of Indifference. Exploring the Symbolic Roots of Western Bureaucracy*. Chicago: University of Chicago Press.
- Higley, J. & Burton, M. (2006). *Elite Foundations of Liberal Democracy*, Oxford: Rowman & Littlefield Publishers Inc.
- Szelenyi, I. & Szelenyi, S. (1995). Circulation or Reproduction of Elites during the Post-communist Transformation of Eastern Europe. *Theory and Society*, Vol. 24, Number 5.

THE LECTURE COURSE OF POTESTAS-POLITICAL ETHNOLOGY – PERSPECTIVE AND CHALLENGE

Abstract. The article presents to the audience the structure and thematic scope of the lecture course “Potestas-Political Ethnology”. The course aims to acquaint the students of Ethnology with the emergence, development and the subject of “Political anthropology” subfield discipline. There are distinct three thematic panels, presenting not only the historical and theoretical development of the science, but also attention is paid to the perspectives and the challenges facing both the lecture and the scientific field itself.

✉ **Dr. Petya Grueva, Assist. Prof.**

Department of Ethnology
Faculty of History
University of Sofia
15, Tzar Osvoboditel Blvd.
1504 Sofia, Bulgaria
E-mail: p.grueva@abv.bg